

УДК 94:061.2(477.44+411.16)

Валерій Кононенко

**ДІЯЛЬНІСТЬ ЖМЕРИНСЬКОЇ МОЛОДІЖНОЇ
СІОНІСТСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «ЕЙНІКАЙТ» У 1944–1948 РР.**

У статті досліджується молодіжний єврейський сіоністський рух на Поділлі у перші повоєнні роки на прикладі Жмеринської молодіжної організації «Ейнікайт». Автор аналізує причини та підстави поширення єврейського націоналізму та сіонізму серед учнівської та студентської молоді в Україні у перші роки визволення від фашистської окупації. У статті через організацію «Ейнікайт» проаналізовано особливості діяльності єврейських молодіжних організацій в контексті діяльності молодіжних націоналістичних та антисталінських рухів у СРСР та Україні у перші повоєнні роки.

Ключові слова: євреї, Україна, Поділля, молодіжний націоналістичний рух, сіонізм.

Німецько-радянська війна 1941–1945 рр. стала для суспільства СРСР не тільки важким випробуванням, але й подією, яка змінила окремі підвалини функціонування самої держави та призупинила, нехай на деякий час, ідеологічні репресії, що розпочалися у 1930-х років. Загравання до національних почуттів народів, які складали СРСР, і який влада намагалася використати у боротьбі з ворогом, сприяли росту їх національного самоусвідомлення навіть в умовах радянської дійсності, хоча й не в тих масштабах, як це було при «коренізації» 1920-х років. Євреї, як і інші нації, відчули на собі усі аспекти національної політики радянської влади. Проте, на розвиток цієї національної меншини у перші повоєнні роки вплинули ряд інших чинників як внутрішньої, так і зовнішньої політики. Так, їм довелося пережити одну з найбільших національних трагедій – Голокост, внаслідок якого єврейському населенню завдано демографічних, економічних та духовних втрат. Проте, цей злочин проти цілого народу призвів до консолідації радянського та світового єврейства. Окрім того, геноцид євреїв збігся з послабленням тиску на цю меншину в роки війни з боку влади через намагання використати їх зв'язки зі світовими євреями для боротьби з фашизмом. Однак, навіть з визволенням території України від окупантів, звільненням їх з таборів, гетто, поверненням з евакуації, життя десятків тисяч представників цієї громади залишалося складним і в матеріальному, і в моральному плані, зокрема й на території Поділля, де в окупаційній зоні Трансністрії була зосереджена значна частина єврейського населення не тільки з подільського регіону, а й з Буковини та Бессарабії. Багато євреїв вважали, що навіть з визволенням від ворога їх випробування не припиняться. Усі ці чинники сприяли зростанню не просто націоналістичних, а й іноді дещо радикальніших настроїв – сіонізму, особливо в молодіжному єврейському середовищі.

У статті автор ставить за мету вивчити особливості молодіжного єврейського націоналістичного руху в Україні у повоєнний період на прикладі однієї з таких молодіжних організацій, що діяла на території м. Жмеринки упродовж 1944–1948 рр.

Для досягнення мети автором поставлені наступні завдання: вивчити історіографію питання, дослідити джерельну базу, визначити причини появи та радикалізації єврейського молодіжного націоналістичного руху, проаналізувати склад, мету, цілі діяльності «Ейнікайт» та форми роботи єврейського молодіжного підпілля.

Сучасна українська історіографія даного питання представлена більше у контексті досліджень боротьби з єврейським буржуазним націоналізмом, низькопоклонством перед Заходом, космополітизмом та антисемітською політикою радянської влади наприкінці 1940-х – на початку 1950-х рр. [1–2]. Крім того, довгий час діяльність організації «Ейнікайт» розглядалася як повністю сфабрикована органами державної безпеки справа проти єврейської молоді в рамках державного антисемітизму у повоєнний період. Проте новітні дослідження та ствердження самих учасників організації свідчать, що це була реально діюча підпільна організація, хоча й не позбавлена певного дитячого та юнацького романтизму у баченні реалізації своїх завдань. Закордонна історіографія акцентує свою увагу на «Ейнікайт» в контексті розвитку сіоністського руху у повоєнній Україні та СРСР, оскільки один із її членів, М. Гельфонд, був одним із лідерів сіоністського руху в СРСР включно до від'їзду у 1971 р. до Ізраїлю [3].

Недостатньо представлена і джерельна база даного питання. Зокрема, в Держархіві Вінницької області, на теренах якої і діяла дана організація, навіть в офіційних повідомленнях влади немає жодної інформації про діяльність цієї організації. З огляду на серйозність питання та через те, що заарештовували учасників єврейського підпілля в різних регіонах СРСР (колишні школярі стали студентами цілого ряду вузів країни), слідство відбувалося у Москві. Саме тому

основним джерелом дослідження багатьох аспектів діяльності організації стали спогади її учасників. Зокрема, у дослідженні використанні мемуари учасників організації М. Гельфонда [4], Є. Вольфа [5], співкамерника М. Гельфонда в ГУЛАГ – Ц. Прейгензона [6] та жмеринчанки Б. Мершон [7].

Актуальним залишається дослідження архівних матеріалів щодо діяльності організації, які знаходяться в архівах Російської Федерації.

Зі звільненням території України єврейська національна меншина намагається повернутися до мирного життя. Одиниці з них уцілили у вирі винищення німецькою окупаційною владою, інші пройшли через гетто, треті поступово поверталися з евакуації. Проте навіть із закінченням війни повернутися до звичного життя було не просто. Причиною була не стільки важка економічна ситуація, повоєнна розруха, як офіційна державна політика, внаслідок якої Україною прокотилася хвиля антисемітизму, про що було неодноразово зазначено вищими партійними органами. З боку євреїв відповідною реакцією на ці події стало поширення націоналістичної та сіоністської діяльності. У своїх роздумах колишній малолітній в'язень жмеринського гетто Белла Мершон, що у період незалежної України активно відроджувала єврейське життя м. Жмеринки написала: «Війна залишила глибокий слід не тільки в житті вчителів, але й змусила замислитися про майбутнє і 14–15 річних підлітків, їх учнів. А інакше і бути не могло! Справа в тому, що коли єврейські сім'ї після звільнення почали повертатися в свої будинки, вони зіткнулися з ворожим ставленням неєврейського населення. Багато місцевих за роки окупації звикли до думки, що євреї ніколи не повернуться з гетто, не вимагатимуть своє майно. Вони з великою неохотою звільняли квартири, відмовлялися повертати речі. Пам'ятаю розповідь мами, як важко вдалося нашій родині повернутися в свою квартиру, в якому жахливому стані повернули нам квартиру люди, які прожили в ній усю війну. Серед євреїв з'явилось побоювання, що Катастрофа може повторитися» [7, с. 216].

Державна антисемітська політика, побутовий антисемітизм, який прокотився територією України, сприяли формуванню серед багатьох представників єврейської національної меншини націоналістичних поглядів. Все частіше лунали думки серед євреїв про необхідність відновлення єврейської освіти, культури, релігії. Особливо радикальні представники цієї національної меншини ратують за створення свого національного державного утворення, як єдиної можливої передумови для виконання цих завдань. На думку багатьох з них, відновлення національного життя можливе лише при поверненні на свою історичну Батьківщину – Ерець-Ізраель (Землю Ізраїльську) або створення справжньої національної автономії чи то в Криму, чи то в Біробіджані.

Цві-Гірш (Григорій Ізраїльович) Прейгензон, інженер, учений, відомий єврейський письменник, що писав свої твори на івриті, був ув'язнений у 1949–1955 рр. за «антирадянську націоналістичну діяльність» та особисто був знайомий у таборах з багатьма членами жмеринської групи «Ейнікайт», згадував, що навіть в евакуації було складно. Окрім фізичних страждань – голоду, важкої праці, найчастіше неймовірного холоду – були страждання й душевні: загибель близьких людей, переживання за тих, хто залишився в окупації, страх втратити їх, труднощі звикання до важких умов, нове незвичне середовище, а іноді і розгнуждане антисемітське цькування. На його думку, все це гнітило, було для багатьох важким тягарем. Окрім того, на його думку, серед них не було жодного, хто не відчував би додаткового пригнічення саме як євреї [6, с. 72].

Підтверджує думку про повоєнний антисемітизм в Україні В. Костирченко, який у праці «Сталин против космополитов. Власть и еврейская интеллигенция в СССР» наводить слова зі звернення демобілізованих євреїв-фронтовиків м. Києва, яке восени 1945 р. надійшло в ЦК ВКП(б) на ім'я Й. Сталіна, Л. Берії та редактора «Правди» П. Поспелова: «Тут сильно відчувається вплив німців. Боротьби з політичними наслідками їх політичного шкідництва тут не ведеться ніякої. Тут розперезалися різного роду націоналісти, іноді з партійним квитком в кишені... Тут лютує ще небачений у нашій радянській дійсності антисемітизм. Слово «жид» або «бий жидів» ... соковито лунає на вулицях столиці України, в трамваях, в тролейбусах, в магазинах, на базарах і навіть в деяких радянських установах» [8, с. 138].

На думку Ц. Прейгензона, єврейське питання у повоєнний період стояло дуже гостро. Гітлер довів і підтвердив, що асиміляція не є виходом, захистом, оскільки він знищував навіть напівкровок. Тому залишилося одне – Ерець-Ізраель. Стати як усі народи. Національне почуття охопило усі верстви єврейського народу. Відкритий антисемітизм, утиски і переслідування, тим більше фізичне знищення, завжди є причинами відродження національного почуття [6, с. 72].

Каталізатором націоналістичних настроїв серед єврейського населення стало створення держави Ізраїль. У цей час багато радянських євреїв вважали своїм обов'язком взяти посильну участь у підтримці молодого держави. Одні готові були поїхати добровольцями і взяти участь у війні за її незалежність з арабами та англійцями, інші готові були допомогти фінансово, треті сподівалися, що СРСР відкриє кордони для масового виїзду радянським євреям на свою історичну Батьківщину. Так, близько 500 євреїв м. Жмеринки (Вінницька область) звернулося до влади щодо

можливості організованої еміграції до Ізраїлю усією громадою [9, с. 404]. Проте масовий виїзд з СРСР євреїв, створення нового національного державного утворення чи розбудова вже існуючої Єврейської автономної області в СРСР, не входило у плани влади. Всі її зусилля скеровувалися на одне – остаточне розв'язання єврейського питання в СРСР.

Внаслідок цього, в країні виникають перші єврейські підпільні організації. Так, в Москві діяла група студентів, яка розповсюджувала сіоністські ідеї серед студентів-євреїв і вела підготовку до нелегального виїзду в Ізраїль під керівництвом М. Маргуліса і В. Свечинського. Члени групи були заарештовані у 1950 р. та засуджені до 10 років таборів. Підпільні групи студентів-євреїв існували в Ленінграді (група Л. Тарасюка), в Брянську (група В. Левітіна і А. Фарберова). На території України діяла група Х. Співаківського в Харкові, «Спілка єврейської молоді» у Львові, група старшокласників «Сун-2» у Києві на чолі з Б. Альтером і А. Полонським. Діяльність усіх цих груп була припинена, а її члени заарештовані упродовж 1949–1950 рр. Переважна більшість членів підпільних єврейських молодіжних організації була засуджена до тривалих термінів ув'язнення за підпільну антирадянську діяльність і були звільнені лише у 1955–1956 рр.

Наприкінці 1944 р. в м. Жмеринці виникла підпільна молодіжна організація «Ейнікайт» (у перекладі з ідиш – «Єдність»). Засновниками організації були жмеринські школярі Меїр Гельфонд, Володимир Керцман, Михайло Співак, Олександр Ходоровський. У 1945 р. до організації приєдналися Тетяна Хорол, Клара Шпігельман, які навчались в одному класі з Володимиром Керцманом, учнем школи № 2 м. Жмеринки, де директором школи був батько Олександра Ходоровського Лейб Яківлевич Ходоровський. Членами організації також були школярі Олександр Сухер, Давид Гервіс, Ілля Мішпатман, Мойсей Гейсман. Улітку 1945 р. до організації вступив Єфраїм Вольф [7].

Основу організації склали колишні в'язні жмеринського гетто (М. Співак, В. Керцман, Є. Вольф, О. Сухер, Д. Гервіс) та школярі, які повернулися з евакуації. Один із організаторів підпільної групи Михайло Співак згадував: «Після звільнення декілька хлопців мого віку, років по чотирнадцять-п'ятнадцять, які пройшли через гетто, задумались над тим, чому нас, євреїв, так переслідують, знищують, чому ми виявились беззахисними... Якби у євреїв була б своя держава, то нічого подібного з єврейським народом відбутись б не могло... Ми взнали, що в Палестині євреї ведуть боротьбу за створення своєї держави, і вирішили якось взяти участь... Це був стихійний сіонізм... реакція на пережите, побачене і вистраждане...» [10, с. 137]. Інший лідер організації Меїр Гельфонд вважав, що основна причина їх діяльності «потрясіння від масового винищення євреїв на окупованих територіях та неприхований антисемітизм радянської влади» [4, с. 5].

Ніхто із дорослих до організації не був залученим, а батьки не знали про їх діяльність. Члени групи вважали, що потрібно діяти підпільно, проте існуючий режим в країні потрібно підтримувати. На їх думку, єдиним вирішенням єврейського питання було створення своєї держави в Палестині. Основною метою діяльності члени організації вважали агітацію за виїзд до історичної Батьківщини єврейського народу, на крайній випадок створення власної держави на будь-якій іншій території. За форми роботи школярі обрали індивідуальні бесіди з надійними людьми, написання та розповсюдження листівок російською мовою та на мові ідиш. Листівки розповсюджувалися в Жмеринці, Вінниці, Києві, місцях проживання або скупчення єврейського населення – у синагозі, на базарі, вокзалі, у чергах в магазинах, у поштових скриньках єврейських квартир. Перекладав листівки на ідиш Д. Гервіс, який виріс в традиційній єврейській сім'ї та володів ним [7]. Перші листівки були розповсюджені на святі Симхат-Тори в Жмеринській синагозі. Спроби залучити до діяльності дорослих не мали успіху. Як згадував один із лідерів організації М. Гельфонд «перші кроки – розповсюдження листівок під час Симхат-Тори – переконали нас, що без керівництва старших товаришів наша діяльність залишиться безрезультатною. В місті було багато євреїв із Румунії та Польщі; серед них, без сумніву, були люди, які могли допомогти нам. Могли, але не захотіли – побоялися. Місцевий рабин, до якого ми звернулися за допомогою, вигнав нас. Атмосфера страху, пам'ять про розправи над сіоністами в тридцятих роках створили вакуум навколо нас» [4, с. 6].

На початку 1946 р. організація розкололася на дві групи – групу М. Співака та групу М. Гельфонда. В Пейсах (свято звільнення єврейського народу з єгипетського рабства – примітка автора) 1946 р. в м. Жмеринці сталася подія, якою одразу зацікавилися органи державної безпеки. На навчання у школі № 2 не вийшли учні 8 та 9 класів, у яких навчались члени групи «Ейнікайт». Очевидно, що саме після цих подій органам стало відомо про діяльність групи. В зраді члени групи М. Гельфонда запідозрили комсорга 9 класу, тому свою діяльність з цього часу обмежили індивідуальними бесідами з людьми.

У 1947 р. Є. Вольфом підготовлено брошуру «Наш шлях», нарис з історії єврейського народу. Саме Є. Вольф, пізніше, на допиті у МДБ, сформулює бачення організацією вирішення єврейського питання в СРСР: «1) повсюдно створюються, в основному молодіжні, ГСП (Групи

сприяння переселенню), члени яких вивчають історію єврейського народу, мову ідиш і готують себе до фізичної праці; 2) коли число членів ГСП наблизиться до тисячі, буде скликано I з'їзд ГСП, який звернеться до радянського уряду з проханням провести ряд заходів щодо перетворення ЄАО (Єврейської автономної області – від автора) в ЄРСР (Єврейської радянської соціалістичної республіки – від автора); 3) радянський уряд відправить до Біробіджана ряд комісій та на основі їх доповідей складе п'ятирічний і десятирічний плани розвитку Біробіджана; 4) упродовж перших п'яти років в Біробіджані буде прокладена розгалужена мережа доріг, будуть закладені нові сільськогосподарські поселення, індустриальні об'єкти та прилеглі до них житлові масиви; 5) упродовж наступної п'ятирічки буде здійснено переселення в Біробіджан майже всіх євреїв СРСР» [5 с. 387]. Про те, що організація мала серйозні наміри, свідчить вилучене при обшуку із письмового стола Є. Вольфа: щоденник, текст брошури «Наш шлях», «Типовий статут ГСП», дві книги афоризмів, «Лютневі тези» [5, с. 401].

Організація «Ейнікайт» активно існувала до 1947 р. Упродовж 1947–1948 рр. більшість колишніх членів групи стали студентами і виїхали зі Жмеринки до інших міст для навчання у вищих навчальних закладах. Саме тому арешти членів групи відбувалися у різних регіонах СРСР: М. Співака у Львові, Є. Вольфа та О. Сухера у Києві, М. Гельфонда у Вінниці, В. Керцмана в Ленінграді, О. Ходорковського в Одесі, І. Мішпатмана в Челябінську, Т. Хорол у Саратові. Затримання членів групи «Ейнікайт» проходили в контексті боротьби з «єврейськими націоналістами» – широкомасштабної кампанії в межах усієї країни. Для розправи з «єврейськими націоналістами» в масштабах СРСР сталінський режим сфабрикував «сіоністську змову». До «змовників» віднесено членів Єврейського антифашистського комітету (далі – ЄАК), керівників єврейського театру в Москві та Радінформбюро, яких звинуватили у «шпигунстві» на користь США, у намірі реалізувати «план американських капіталістичних сил щодо створення у Криму єврейської держави». Упродовж січня-лютого 1949 р. в ув'язненні опинилися десятки відомих письменників, поетів, журналістів, театральних діячів, учених [1, с. 298].

Справа «Ейнікайт» розглядалася у Москві і пов'язувалася зі справами інших «єврейських націоналістів», у тому числі зі справою Єврейського антифашистського комітету. На думку Є. Вольфа, саме через родину Співаків справу «Ейнікайт» хотіли пов'язати з ЄАК. Була там і копія протоколу допиту підозрюваної з організації «Спілка єврейської молоді» м. Львова, з відомостями про виступ М. співака на засіданні Спілки української молоді про необхідність переселення євреїв на єдину територію, але не в Палестину, а до Єврейської автономної області [5, с. 434]. Як згадував М. Співак, він був найбільш «придатною» фігурою на роль виконавця «злочинних задумів» свого родича І. Співака і ЄАК. На допитах його намагалися схилити до визнання цього факту та підписати протокол, але він уперто відмовлявся це робити [10, с. 139]. Очевидно саме за це М. Співака, як «злісного ворога радянської влади», засудили до 25 років таборів. Після слідства, що тривало більше 5 місяців, члени групи були засуджені особливою нарадою до тривалих термінів ув'язнення (8–25 років). Лише після смерті Сталіна та початком десталінізації майже усі члени групи були звільнені восени 1954 р. [2, с. 137]. Лише М. Співак, який отримав найбільший термін покарання, був звільнений у 1956 р. Слід зазначити, що із заарештованих лише 9 осіб мали відношення до «Ейнікайту» [3, с. 240]. Інші троє були засуджені за принципом «МДБ ніколи не помиляється».

Як свідчать спогади Є. Вольфа, у справі «Ейнікайт» притягнуто до відповідальності 12 осіб: одинадцять жмеринчан та один вінничанин (І. Мішпотман). М. Співака, М. Гельфонда, А. Ходорковського, В. Керцмана, А. Сухера, Т. Хорол, Д. Гервіса, І. Мішпотмана, Є. Вольфа звинуватили у безпосередній участі у підпільній організації «Ейнікайт», а М. Блуменфельда та С. Кеніса за приховування інформації про злочинну організацію від відповідних органів.

На нашу думку, йдеться про організований характер діяльності організації в межах сіоністського руху в СРСР та варто цілком погодитися з твердженням Є. Вольфа про те, що це був «стихийний сіонізм», як прояв бажання зберегти свою національну самобутність, культуру, релігію, спосіб життя при шаленій асиміляції та посиленні побутового, а потім і державного антисемітизму. Така реакція молоді на процеси, які відбувалися у радянському суспільстві була характерною для усього багатонаціонального суспільства СРСР. Учні-старшокласники, студенти, вірили, що причина усіх негараздів в країні – відхід від справжнього «марксистсько-ленінського вчення».

Так, у лютому 1941 р. Джалал-Абадський обласний суд Киргизької РСР покарав ув'язненням терміном від 8 – до 10 років учнів 10 класу школи № 1 м. Джалал-Абад, що утворили «контрреволюційний гурток» «Справжніх комуністів» і ставили собі за мету «боротьбу з партією та радянським урядом» [11, с. 528–535]. У вересні 1946 р. викрито «Военно-трудоий союз», створений в школі № 4 м. Вінниці за ініціативи учня 10 класу Юрія Ситого [12, арк. 102], а середній школі № 1 м. Шепетівки Кам'янець-Подільської області учнями 8-Б класу організована нелегальна юнацька організація «Гвардія юних», до складу якої входило 14 учнів [13, арк. 24].

Новітні дослідження розкривають інформацію про існування учнівських та студентських підпільних молодіжних організацій у Москві, Ленінграді, Тбілісі, Казані, Мінську та інших містах колишнього СРСР. Про характер діяльності свідчать їх назви: «Справжні комуністи», «Воєнно-трудова організація», «Гвардія юних», «Комуністична партія молоді», «Союз боротьби за справу революції», «Юні комуністи», «Армія революції». Юні романтики сподівалися змінити в умовах радянської влади і комуністичного ладу основні принципи функціонування держави. Проте, якщо для більшості молодіжних організацій основним питанням було повернення до справжнього марксистсько-ленінського вчення, то для єврейських молодіжних організацій стояло питання створення або власної держави, або свого національного утворення в межах СРСР. У цьому плані діяльність молодіжних сіоністських організацій була подібна до діяльності молодіжних націоналістичних рухів у повоєнний період в Україні та Прибалтиці. Різниця полягала лише у тому, що одні вели свою боротьбу за відновлення своєї державності, а інші за її втілення.

Після звільнення з таборів за «антирадянську діяльність» припинили більшість членів групи. Проте активно продовжував діяти М. Гельфонд, який у 1963 р. в м. Москві організував видавництво сіоністської літератури, створив підпільну мережу із розповсюдженням «самвидаву», посібників з вивчення іврит та єврейської історії. Саме М. Гельфонд репатріювався до Ізраїлю у 1971 р у числі перших радянських євреїв. У 1973 р. виїхав до Ізраїлю Є. Вольф. Проте переважна більшість членів організації змогли реалізувати свою мрію про повернення на свою історичну Батьківщину тільки на початку 1990-х рр. із розпадом СРСР. У 1990 р. виїхали до Ізраїлю О. Сухер та А. Ходорковський, у 1991 р. – Д. Гервіс, у 1993 р. – Т. Хорол. За його віддану діяльність справі інший активний діяч руху за повернення на свою історичну Батьківщину, відомий радянський правозахисник А. Якобсон назвав останнього «героєм сіонізму» [14, с. 238].

Таким чином, єврейська молодіжна організація «Ейнікайт» перебувала на позиціях сіонізму, як єдиного можливого способу, на думку членів організації, зберегти свою культуру, історію, релігію та інші особливості свого національного життя та як реакцію на ті державні та суспільні процеси, які відбувалися у перші повоєнні роки.

Список використаних джерел

1. Даниленко В. Коли і як виникла ідея єврейської автономії у Криму? / В. Даниленко // Крим: шлях крізь віки. Історія у запитаннях і відповідях / НАН України. Інститут історії України. Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. – С. 295–298.
2. Шитюк М. Діяльність Єврейського антифашистського комітету (1942–1948 рр.) / М. Шитюк // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського: Збірник наукових праць. – Випуск 3.35: Історичні науки. – Миколаїв: МНУ, 2013. – С.134–141.
3. Краткая еврейская энциклопедия в 8 томах / Гл. редакторы: Ицхак Орен (Надель), д-р Нафтали Прат. – Иерусалим: Общество по исследованию еврейских общин, 1996. – Т. 8. Сирия – Фашизм. 1343 с.
4. Мемуары активиста алии Меира Гельфонда и воспоминания о нем / Сост. Я. Мельник. – Иерусалим, Лира, 2008. – 182 с.
5. Вольф С. Невольные встречи. Книга вторая / С. Вольф // Альманах «Еврейская старина». – № 2 (77). – 2013. – С. 369–453.
6. Прейгерзон Ц. И. Дневник воспоминаний бывшего лагерника (1949–1955) / Ц. И. Прейгерзон. – М.: Возращение, 2005. – 304 с.
7. Мершон Б. После гетто. Послесловие Игоря Деслера / Б. Мершон // Заметки по еврейской истории. Интернет-журнал еврейской истории, традиции, культуры. – № 48. – 2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://berkovich-zametki.com/Nomer48/Zheitek48.htm>.
8. Костырченко Г. Сталин против «космополитов». Власть и еврейская интеллигенция в СССР / Г. Костырченко. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Фонд Первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2010. – 415 с.
9. Костырченко Г. Тайная политика Сталина: власть и антисемитизм / Г. Костырченко. – М.: Международные отношения, 2003. – 784 с.
10. Кандель Ф. Книга времен и событий. История евреев Советского Союза (1945–1970) / Ф. Кандель. – М.: Мосты культуры, 2007. – Т.6. – 520 с.
11. Печуро С., Булгакова В. Дело джалал-абадских школьников. К истории молодежных антисталинских организаций / С. Печуро, В. Булгакова // Звенья. Исторический альманах. Вып. 1. М.: Прогресс – Феникс – Atheneum, 1991. – С.528–535.
12. Державний архів Вінницької області, ф. П-136, оп.13, спр.99, арк.1–202.
13. Державний архів Хмельницької області, ф. 487, оп.4, спр.1214, арк.1–44.
14. Якобсон А. А. Почва и судьба / А. А. Якобсон. – Москва-Вильнюс: Весть, 1992. – 352 с.

Валерий Кононенко

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЖМЕРИНСКОЙ СИОНИСТСКОЙ МОЛОДЕЖНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ «ЭЙНИКАЙТ» В 1944–1948 ГГ.

На примере Жмеринской молодежной организации «Эйникайт» в статье исследуется сионистское молодежное движение на Подолье в первые послевоенные годы. Автор анализирует причины распространения еврейского национализма и сионизма среди учащихся и студенческой молодежи в Украине в первые годы освобождения от фашистской оккупации. Через организацию «Эйникайт» в статье проанализированы особенности деятельности еврейских молодежных

организаций в контексте существующих молодежных националистических и антисталинских движений в СССР и Украине в первые послевоенные годы.

Ключевые слова: евреи, Украина, Подолье, молодежное националистическое движение, сионизм.

Valeriy Kononenko

ACTIVITY OF THE ZIONIST YOUTH ORGANIZATION «EYNIKAYT» IN ZHMERYNKA IN 1944–1948

The article deals with the activity of the organization the «Eynikayt» in the early postwar period (1944–1948) through the Jewish Zionist youth organization of Zhmerynka. The author analyzes the reasons and grounds spread by Jewish nationalism and Zionism among pupils and students in the USSR and Ukraine in the early years of liberation from Nazi occupation. The example of the activity of the «Eynikayt» in the article analyzed the peculiarities of the Jewish youth organizations in the context of anti-Stalinist and nationalist youth movements in the Soviet Union and Ukraine in the early postwar period.

Key words: jews, Ukraine, Podillya, youth nationalist movement, zionism.

УДК 94(477):(349+355.01):005

Вадим Росицький

ВІДПОЧИНОК ТА ДОЗВІЛЛЯ ЯК КОМПОНЕНТ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ЧЕРВОНОАРМІЙЦІВ

У статті зроблено аналіз відпочинку та дозвілля червоноармійців на початковому етапі війн. З метою оцінки настроїв тогочасних бійців Червоної армії у важких умовах оборонних боїв 1941–1942 рр., розкрито форми психологічного та фізичного розвантаження.

Ключові слова: військовослужбовець, пільги, розпорядок, відпочинок, дозвілля.

У будь-якій війні боєздатність офіцерів та солдатів залежить від складної сукупності чинників. Поряд з такими, що лежать на поверхні, як озброєння, фізична, моральна та навчальна підготовка, чисельність особового складу та дотримання дисципліни, субординація, існує цілий ряд факторів, на які тільки нещодавно стали звертати свою увагу науковці. Проблема впливу погодних умов в роки Другої світової досить часто підіймається в спогадах німецького генералітету, а роботи, присвячені впливу кліматичного чинника поки ще не численні. Причому це відбувається не тому, що ця тема була не цікава, а з причини горезвісної її «не традиційності». Те ж саме відноситься і до теми фронтового побуту. Здоров'я, моральний стан і боєздатність особового складу армії багато в чому залежить від логістики, роботи інтендантів, навчань, розпорядку дня, харчування та грошового забезпечення. Саме цьому дана проблематика є досить актуальною.

Позаяк життя в армії починається з підйому, з нього й розпочнемо розгляд фронтового побуту. Проте на війні не буває точного розкладу, це все обумовлено несподіваними атаками ворога, передислокацією військових частин – усі ці чинники значною мірою впливають на розпорядок, чи рядового, чи офіцера. Для прикладу наводиться зразок стандартного розпорядку дня ідентичного для більшості частин Червоної армії: підйом – 06:00; ранкове тренування – 06:10 – 06:30; ранковий туалет – 06:30 – 06:50; ранковий огляд – 06:50 – 07:00; сніданок – 07:00 – 08:00; заняття – 08:00 – 15:00; обід та відпочинок – 15:00 – 16:30; заняття – 16:30 – 19:30; чистка зброї та техніки – 19:30 – 20:30; вечеря – 20:30 – 21:00; партійно-масова робота, політична інформація і вільний час – 21:00 – 22:30; вечірня перевірка – 22:30 – 22:45; відбій – 23:00. Разом з тим, для штабних працівників був інший розпорядок дня: підйом – 07:00; фізична зарядка – 07:10 – 07:40; ранковий туалет – 07:40 – 08:10; політінформація – 08:10 – 08:40 (через день по непарних числах); сніданок – 09:00 – 09:30; робота в штабі – 09:30 – 15:00; обід і відпочинок – 15:00 – 16:00; штабні заняття (через день по непарних числах); робота в штабі – 18:40 – 21:00; вечеря – 21:00 – 21:30; робота в штабі та заходи за планом нормативно-політичної роботи – 21:30 відбій – 24:00 [5, с. 55].

Порівнюючи розпорядок для офіцерського, рядового та старшино-сержантського складу, хочеться відзначити, деякі відмінності в часових рамках щодо підйому та відбою. Розклад було побудовано таким чином, що б і командири і їх підлеглі мали можливість чітко і вчасно дотримуватися обов'язки і виконувати свої завдання.

Звичайно, в дні активних бойових дій точно встановлений розпорядок дня часто порушувався, не оминуло це явище і необхідний для життєдіяльності будь-якої людини прийом їжі. В складних умовах боїв, а особливо оборонних, часто командири підрозділів не мали можливості приділяти